

Diskusija apie naująją ekonomikos paradigmą amžių sandūroje

Zigmas Lydeka

Profesorius socialinių mokslų habilituotas daktaras
Vytauto Didžiojo universiteto Ekonomikos katedra
S. Daukanto g. 28, 3000 Kaunas
Tel. (370 7) 32 36 44, faks. (370 7) 20 38 58
El. paštas: Zigmas_Lydeka@fc.vdu.lt

Straipsnyje tęsiama diskusija apie naująją ekonomikos mokslo paradigmą, kurios atsiradimą sukėlė tebevykstantys transformaciniai procesai. Iš tikrųjų ūkio tikrovė kelia naujų uždavinių ekonomikos teorijos metodologijai, ūkio filosofijai. Jų pirminiam supratimui ir skiriamas šis straipsnis, atkreipiant dėmesį į tris ekonomikos mokslo problemas: 1) ekonomikos paradigmos esmę; 2) ankstesniosios paradigmos keitimosi būtinumą; 3) naujosios paradigmos apraiškas.

Pastaruoju dešimtmečiu mokslinėje literatūroje ypač suaktyvėjo teorinė diskusija apie ekonomikos mokslo turinį ir metodologiją, kuri prasidėjo daugiau nei prieš 40 metų, JAV istorikui ir mokslo metodologui T. Kunui pirmą kartą pavartojus terminą *paradigma* [5]. Diskusijos eigoje išsakyta daug nuomonių, kartais net priešingų, apie ekonomikos senosios paradigmos trūkumus ir naujosios paradigmos priežastis, būtinumą ir atsiradimo mechanizmą. Rytų Europos šalių ir Rusijos mokslininkai, siekdami išigilinti į dabartinę ekonomikos mokslo padėtį ir norėdami apibrėžti tolesnes ekonominių tyrimų kryptis, suorganizavo kelias tarptautines konferencijas. Šių konferencijų medžiaga sukėlė dar platesnio masto diskusiją apie ekonomikos mokslo dabartį ir ateitį [12]. Ekonomistai teoretikai skirtingai aiš-

kina ir pačios diskusijos atsiradimo priežastis: vieni įvardija socializmo krachą, kiti – globalinius visuomenės raidos pokyčius XX a. antrojoje pusėje, treči – Vakarų ekonominės minties krizę.

Mokslas, iš to skaičiaus ir ekonomika, visada reiškėsi ir reiškiasi kaip pažintinė praktikos ypatybė. Suprantama, nauji tikrovės faktai ir aplinkybės yra teorinių pažiūrų kaitos pagrindas. Šiuo požiūriu įtikinamai skamba teiginiai apie tai, kad pasaulio šalyse vykstantys transformaciniai procesai ir yra svarbiausias besitęsiančios metodologinės diskusijos katalizatorius, kurios eigoje ieškoma naujos ekonomikos mokslo paradigmos.

Transformacijos reiškinys yra unikalus ekonominės sistemos raiškos atvejis, turintis savo logiką ir turinį. Jo vyksmas suformulavo daug

naujų socialinių ir ekonominių problemų, kurių pažinimas ir aiškinimas priklauso nuo tyrimo tikslų, uždavinių ir metodų. Todėl XXI amžiaus pradžioje aktualiomis mokslinėmis problemomis tebelieka ne tik tai, kokia yra ekonominė, socialinė, biologinė ar kita sistema, bet ir tai, kaip mes jas tiriamo, kaip jas būtų galima tirti. Tai ir apibrėžia šio straipsnio *tyrimo objektą* – besikeičiančios ekonominės sistemos pažinimo galimybes. Straipsnyje nesiūloma naujo ekonomikos pažinimo modelio. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas į ekonominės realybės pažinimo būdų galimą kaitą, aptariami skirtingi požiūriai į ekonominio gyvenimo pažinimo procesą. Svarbiausi tyrimo uždaviniai yra šie: paradigmos esmės atskleidimas; senosios paradigmos keitimosi galimybių įvardijimas; naujosios paradigmos apraiškų nurodymas.

Ekonomikos mokslo paradigmos esmė

Ekonominės pažiūros į ūkinę realybę ar jos dalį gali būti apibūdinamos trimis pažinimo formomis: *teorija (mokymu), ideologija ir paradigma*. Ekonominė teorija, ideologija ar paradigma turi paaiškinti, kokia buvo ūkinė realybė praeityje, kaip ji funkcionuoja dabar ir kokia galėtų būti. Nors dažnai šios trys ūkinės realybės pažinimo formos sutapatinamos, tačiau, manyčiau, vertėtų jas atskirti. Apie ekonominę teoriją ar ideologiją Lietuvos mokslinėje literatūroje rašyta pakankamai daug. Tuo tarpu „paradigmos“ fenomenas aptariamas labai retai. Pirmiausiai pateiksiu galimą ekonominės teorijos ir ideologijos supratimą, o paskui pamėginsiu paaiškinti paradigmą.

Paprastai *ekonominė teorija* vadinama susisteminta visuma kategorijų, dėsnių, teiginių

ir principų apie ekonomiką ar jos dalį. Ekonominės realybės pažinimas neapsiriboja viena kuria teorija. Ekonomikai paaiškinti mokslininkai yra sukūrę daug įvairių teorijų, iš kurių ryškiausiomis yra laikomos šios – ekonominio nacionalizmo teorija, ekonominio liberalizmo teorija, marksizmas, maržinalizmas ir institucionalizmas. Tuo tarpu terminu *ekonominė ideologija* fiksuojama tam tikra minties ir įsitikinimų sistema, kuria vadovaujasi individai ir grupės aiškindami ūkio sistemos veikimo principus. Tai reiškia, kad kiekvienai ekonominei pažiūrai reikia visa apimančių įsitikinimų dėl individo ar grupės (visuomenės) veiksmų ir jų rezultatų ūkio gyvenime.

Sąvoką *paradigma* vis dažniau vartojama ekonominėje literatūroje. Ir vis dėlto ji skamba dar neįprastai. Paradigma, nors ir nėra visų pripažintas ir nusistovėjęs terminas, tačiau mėginama atskleisti jo turinio prasmę. Paradigma pirmiausiai reiškia bendrąjį dalyko matymą, pradžios požiūrį į tiriamąjį objektą – jo esmę, materialumą, kintamumą, pažinimą ar nesuvokiamumą. T. Kunas paradigma apibrėžia tuos teorinius supratimus, metodologinius principus ir vertybines nuostatas, kurios „normaliame moksle“ išlieka nepakitusios [5, p. 75]. Tuo tarpu jų pokytis reiškia mokslo, jo tiriamo objekto pažinimo perversmą. Paradigma yra konkretaus mokslo tarsi matrica – tai tos žinios ir pažinimo taisyklės, kurias perima ir supranta kaip normą kiekvienas asmuo, įsitraukęs į to mokslo bendruomenę. Paradigma suformuoja požiūrį į kiekvieną objektyvią konkrečią situaciją, procesus ir reiškinius, visuomenę ir jos institutus. Paradigmoje pateikiamas ne tik žmogaus atliktas pasaulio įvertinimas, bet ir žmogaus vieta tame pasaulyje. Žmogus negimsta turėdamas parengtas paradigmas, jis jas kuria

pagal savo fizinę ir dvasinę prigimtį, poreikius, patirtį, turimas žinias.

Mokslo paradigmoje yra sujungti du pradai: ontologinis ir metodologinis.

Ontologinis pradas fiksuoja tiriamos realybės paveikslą. Iš tikrųjų tai mokslo dalykas ir objektas. Tiriamos realybės paveikslas kiekviename moksle pateikiamas universalios pažinimo schemomis, teoriniais modeliais, dėsniais, empiriją išreiškiančiomis abstrakcijomis. Taigi paradigmos ontologinis pradas atspindi tam tikroje mokslo bendruomenėje susiklosčiusį įvaizdį apie pažinimo objektą.

Kokį matė ar mato tyrinėtojai ekonominį pasaulį ir kaip žmogus jį vertino ir vertina? Klasikinė mokykla pasaulį pateikia kaip *turto pasaulį*, kuriame dėsningai besikartojantys įvykiai nulemia ekonominės raidos tendencijas, turtėjimo priežastis ir padarinius. Istorinė mokykla pradeda kritikuoti klasikų ekonominę paradigmą ir savo teoriniuose modeliuose pateikia *ūkinės kultūros pasaulį*. Tolesnį paradigmos postūmį atlieka maržalistai, kurie vaizduoja *ūkininkaujančio subjekto pasaulį*. Jie atskiria objektyvios ekonominės realybės pasaulį nuo subjektyvios ekonominės realybės. Klasikai ekonomikos pasaulį vaizdavo išorinio stebėtojo akimis, o maržalistai užima aktyvaus ekonomikos dalyvio poziciją. Šie trys ekonominio pasaulio įvaizdžiai XX a. pradžioje yra galutinai susiformavę. Trys realybės paveikslai vaizduoja tą patį objektą – ekonomiką, kokybiškai skirtingai traktuodami jį, nes taiko nevienodus pažinimo metodus. XX a. ekonominė mintis nepateikė kokybiškai naujų ekonominės realybės paveikslų. Vadinamosios eklektinės paradigmos atsirado atskirų mokslinių tradicijų sandūroje arba ankstesnių mokymų rėmuose. Ryškiausias yra neoklasikinė

ir keinsistinė kryptys – klasikinės ir subjektyviosios tradicijos derinys. Principinė problema yra ta, kaip būtų galima maksimizuoti naudą ir nepažeisti ekonominės sistemos pusiausvyros.

Tuo tarpu *metodologinis pradas* fiksuoja mokslinio tyrimo idealus ir normas, tuos pažintinės veiklos metodus ir rezultatus, kurie pretenduoja į mokslinių statusą. (Metodologinis pradas kartais vadinamas institucine mokslo aplinka.) Mokslinio tyrimo idealai ir normos formuojasi, veikiamos specifinių ir bendrųjų (tarpdisciplininių) principų. Tiriamą realybę gali būti statiška ir dinamiška, determinuota ir tikimybinė, natūrali ir dirbtinė. Bendruosius universaluosius principus nurodo mokslai lyderiai ir pirmiausiai filosofija, matematika, fizika ir biologija. Dėl šių socialinių mokslų principų nuolat vyksta metodologiniai ginčai: vieni siekia socialinių mokslų tikslumo ir griežtumo, kiti – humaniškumo ir išskirtumo nuo gamtos mokslų.

Suprantama, tam tikrais momentais atsiranda mokslo ir praktikos prieštaravimas, konkrečiai – ekonomikos teorijos ir ūkinės tikrovės. Viena vertus, yra pakankamai stabili ekonominė teorija, ir antra vertus, – besikeičianti ūkio tikrovė. Dauguma ekonominės teorijos metodologinių nuostatų tinka statiniam ūkinės tikrovės paaiškinimui, jos nepriimtinos dinaminiams procesams pagrįsti. Vertėtų pastebėti, kad su šia problema susidūrė ne tik pereinamojo laikotarpio šalys, bet ir Vakarų valstybės. Esminis skirtumas yra tik tas, kad pereinamojo laikotarpio šalyse vyksta revoliucinės kilmės transformaciniai procesai, o Vakarų šalyse – evoliucinės kilmės. Teorijos ir tikrovės neatitikimui įveikti ieškoma naujų metodologinių konstrukcijų. Kitaip tariant, onto-

loginis pradus sudaro būtinumą kisti metodologiniam pradui. Šio proceso išdava – susikuria nauja mokslo paradigma.

Galima manyti, kad nauja paradigma atsiranda netikėtai. Iš tikrųjų ji atsiranda ilgą laiką kaupiantis nesprenžiamoms problemoms, dėl evoliucinio vystymosi. Ūkinei tikrovei taikytinas revoliucinio pokyčio terminas, o metodologiniam virsmui tinkamesnis evoliucinis kitimas. Naujosios paradigmos paieškos susijusios su kruopščiu istorinės patirties apmąstymu ir įvertinimu.

Dabartinės ekonomikos mokslo paradigmos keitimosi galimybės

Pripažįstama, kad mokslo plėtros logiką nulemia žinių sistemos tarpusavio sąveikos – tarp teorijos, empirijos ir tiriamos realybės paveiklo. Paradigma keičiasi, kada atsiranda žinių sistemos prieštaravimų, pvz., tarp teorijos ir empirikos, tarp tiriamos realybės ir institucinės mokslo aplinkos (mokslinės veiklos idealų, normų ir kriterijų). Ankstesnioji paradigma negali išspręsti atsiradusių mokslo prieštaravimų, apibendrinti susikaupusią empirinę medžiagą, pagilinti tikrovės supratimą. Kitaip tariant, susiformuoja galimybė atsirasti naujai paradigmai. Jos atsiradimas vyksta pagal schemą: „pažiūrimo objekto iššūkis – mokslo bendruomenės atsakas“. Tai reiškia, kad ekonomikos mokslas nepajėgia susieti ir racionaliai paaiškinti vis didėjančio kiekio naujų faktų ir reiškinių. Realybė meta iššūkį mokslui, suabejoja galimybėmis. Atsakas į mestą iššūkį yra naujoji paradigma. T. Kunas teigia, kad nauja teorija yra tiesioginė reakcija į krizę, o kiekviena krizė prasideda nuo abejonės esama paradigma.

Kokie yra dabarties iššūkiai, mesti ekonomikos teorijai? Visų pirma tai stiprėjanti *poindustrinės raidos tendencija*, kada šalys lyderės intensyviai juda link technotroninės, informacijos visuomenės (t. y. poindustrinės visuomenės). Iš tikrųjų tai – iššūkis ekonomikos teorijai, kaip savarankiškai mokslo žinių sistemai, atsiradusiai veik prieš keturis šimtmečius būtent industrinės rinkos visuomenės sąlygomis. Poindustrinės raidos tendencijos platus ir išsamus paaiškinimas ir įgyvendinimo užtikrimas yra problemiškas tiek ekonomikos teorijos dalyko požiūriu, tiek ir jos tyrimo objekto požiūriu. Mokslinio pažinimo arsenalas yra ribotas ir nepakankamas paaiškinti realybę.

Antrasis iššūkis – *stiprėjanti ekonominių procesų internacionalizacija*, kuri dabar apėmė ištisis kontinentus. Vėlgi ekonomikos teorija formavosi kaip nacionalinių ekonomikų funkcionavimo teorija. Nacionalumo veiksnys nyksta. (Nyksta netgi makroekonomi is valstybės aspektas.) Internacionalizacijos ir nacionalumo procesų derinimą sunku paaiškinti tradicinės ekonomikos samprata, reikia jos pataisų.

Trečiasis iššūkis – *pereinamieji procesai post-socialistinėse šalyse*. Šie procesai yra įspūdingi ir teritoriniu mastu, ir vyksmo padariniais. Pasirodo, rinkos formavimasis ar formavimas XX a. pabaigoje vyksta pagal skirtingus principus. H.Thobenas, apibūdindamas vakarietiškos ekonominės teorijos mėginimus padėti pokomunistinėms šalims pereiti į rinką, buvo priverstas padaryti šią išvadą: „Pasirodo, viskas ne taip paprasta“ [10, p. 215].

Iš tikrųjų ekonominių sistemų transformacijos fenomenas yra pakankamai sudėtinga praktinė, teorinė ir metodologinė problema. Visų pirma transformacijos subjektai (iniciatoriai, organizatoriai ir vykdytojai) susidūrė su

gausybė praktinio pobūdžio problemų, kurias spręsti yra neatidėliotinas pereinamojo laikotarpio valstybių strateginis ir taktinis uždavinys. Transformacijos proceso problemiškas verčia jo iniciatorius analizuoti ūkio gyvenimo permainas, jas suprasti ir numatyti tolesnę jų raidą. Ekonominių sistemų transformacijos subjektų padėtis nėra tokia paprasta – jie priversti tuo pačiu metu spręsti tris tarpusavyje *prieštaringas praktines problemas*:

- 1) perimti pokyčių ir naujovių mechanizmus;
- 2) įveikti vykdomų pokyčių neigiamus padarinius ir klaidas;
- 3) išsaugoti vertinguosius praeities palikimo elementus.

Transformacijos eigoje įsitikinta, kad rinkos saviorganizacija nepajėgia įveikti gilių finansinių, investicinių ar institucinių krizių be išorinio vyriausybės įsikišimo. Galiausiai mėginimai mechanistiškai kopijuoti Vakarų šalių vyriausybės ir rinkos proporcijas, kurios susiklostė ten per ištisus dešimtmečius, yra pavojinga ir netinkama praktika: sudėtingų sistemų elgesiui būdingi tam tikri natūralūs procesai, kurių spartinimas gali sutrikdyti ar net sustabdyti ekonominės sistemos pažangą. Minėtas ir daugelį kitų praktinių problemų įveikti daugiausia padėtų teorinis transformacijos proceso pagrindimas.

Deja, nėra teorijos, kuri padėtų sukurti efektyvią transformacijos strategiją ir numatyti transformacijos kainos minimizavimo mechanizmą. Pernelyg aukšta transformacijos kaina gali pasireikšti neatkuriamu praeities vertingo palikimo sugriovimu ir neveiksmingų naujų mechanizmų sukūrimu. Dabar žmonių socialinis saugumas tampa ne pertvarkymų rezultatu, o būtina tolesnės jų eigos prielaida.

Ekonominės sistemos gyvavimo procesų tyrinėtojai, spręsdami transformacijos teorines ir praktines problemas, susiduria su svarbia *metodologine problema: atsiranda realus prieštaravimas tarp tiriamo objekto prigimties ir tirti naudojamų pažinimo priemonių (instrumentų)*. Nors tyrinėtojai ir naudoja įvairias analitines priemones bei metodologines prielaidas, o jomis remdamiesi formuluoja tam tikras ekonomikos gyvavimo ir transformacijos koncepcijas, tačiau nepakankamai suvokia įvardytą metodologinę problemą. Visa tai tampa svarbiu visuomeninės sąmonės iliuzijų ir ūkio politikos klaidų šaltiniu.

Norint plačiau suprasti ekonominės sistemos gyvavimą ir dalinę jo būseną – transformacijos procesą, tikslinga panaudoti pakankamai plačią mokslinių žinių įvairovę. Manychiau, svarbu suprasti ne vien turimų mokslinio pažinimo priemonių elementų taikymo ribotumą, bet ir formuluoti filosofinius ir metodologinius skirtingų mokslų žinių integravimo į vieningą visumą pagrindus. Šie pagrindai turėtų padėti pažinti bendruosius sudėtingų socialinių sistemų virsmo dėsninumus ir unikalius konkrečios transformacijos ypatumus.

Ekonominės tyrimo koncepcijos, sąlygotos tradicinės (arba ortodoksinės) ekonomikos paradigmos, remiasi klasikiniu supratimu, kad ekonominiai reiškiniai pagal pobūdį linę ir pastovumą ir pusiausvyros būsenos siekimą, yra sistemiskai sutvarkyti. Todėl tradicinės ekonomikos šalininkai išskirtinį dėmesį kreipia į ekonomišką proceso pastovumą, tvarką, pusiausvyrą ir vienodumą (giminingumą). Socialinės materijos organizacija dažnai įsivaizduojama supaprastintai, kartais net mechanistiškai. Tokio pobūdžio sistemų gyvavimo būsenas, reakciją į išorines vystymosi sąlygas

yra nesunku prognozuoti. Dažnai sistemos pokyčio mastas yra proporcingas poveikiui į ją. Kitaip tariant, pradinės sąlygos nulemia įvykių eigą ir rezultatus. Be to, svarbu, kad tradicinėje paradigmoje vadovaujamas prielaida – mokslo bendruomenė žino, koks yra mūsų pasaulis. Daugelis mokslo laimėjimų kaip tik ir gimė siekiant apsaugoti šią prielaidą (kartais net ir didele kaina).

Kartais teigiama, kad *Homo Economicus* abstrakcija yra tiesioginė Niutono fizikos idealizacijų analogija. Priežasčių, dėl kurių ekonomikos paveikslas perteikiamas mechanistiškai, mokslinėje literatūroje galima rasti daug. Paprasčiausias, o kartu ir įtikinamiausias aiškinimas yra šis: ekonomikos mokslas formavosi, kai intelektinei atmosferai didelį poveikį darė fizikos ir matematikos tyrimų sėkmė. Fizikos–matematikos analogijos buvo reikšmingos formuojantis ir neoklasikinei ekonominei teorijai: W. Stanley Jevons rašė apie „naudingumo ir asmeninio intereso mechaniką“; L. Walras kvietė ekonomistus teoriniuose pamąstymuose vis plačiau vartoti fizikos bei matematikos kalbą ir metodus.

Mechanistinis ekonomikos įvaizdis junta mas *statiniame ir dinamiame požiūryje į ekonomiką*. Pusiausvyra remtuose ekonominio augimo modeliuose, taip pat cikliniuose ekonominės dinamikos modeliuose, fiksuojančiuose rinkos ūkio stabilumą ir adaptavimosi galimybes, naudojamas mechanistinis supratimas. Pripažįstama, kad net naujausios ekonominio augimo versijos, nors dėmesį ir skiria kokybiškai naujiems augimo veiksniams – žmogaus kapitalui, žiūmoms ar informacijai, metodologiniu požiūriu neįveikė mechanistinio požiūrio ribotumą [3].

„Statikos–dinamikos“ fenomeną, atmetus argumentacijas ir įvairias teorines interpretacijas, galima susieti su tam tikrais parametrais ir kintamaisiais dydžiais, kurie yra reikšmingi tariant ekonominę sistemą. Statika siauruoju požiūriu reiškia ramybės būseną, kai išlieka tie patys parametrai ir kintamieji dydžiai. Tuo tarpu dinamika išreiškia judėjimą, kuris pažeidžia pusiausvyrą arba, atvirkščiai, grąžina sistemą į pusiausvyrą. Dinamika išreiškia sistemos parametru ir kintamųjų dydžių pokyčius.

Platesniu požiūriu statika nusako sistemos dinaminės pusiausvyros būklę, kai sistemos parametrai nesikeičia, o kintamieji svyruoja apie pusiausvyros reikšmes. Dinamiką būtų galima apibūdinti trejopai:

- kaip stacionarų sistemos augimą, nesikeičiant jos parametrams;
- kaip perėjimą į naują statinę būklę (arba perėjimą į naują stacionarią trajektoriją), kada kintamieji dydžiai negrįžtamai pakeičia savo reikšmes;
- kaip sistemos parametru pokytį.

Manychiau, trečiasis požiūris į dinamiką ypač svarbus modeliuojant ekonomikos transformacinius procesus. Požiūris į pertvarkymus, kada ekonomikos vystymosi procesas turi galutinį, išankstinį tikslą (pvz., konkrečios šalies – etalono išsivystymo lygį ir jo pasiekimo metodus), vadinamas *teleologiniu*. Šio požiūrio į pertvarkymus *akivaizdūs trūkumai* yra du:

1) iš anksto ir besąlygiškai pasirinkamas ekonomikos judėjimo galutinis taškas. Jis aprioriškai yra kopijuojamas;

2) postuluojamas ekonominių procesų kryptingumas yra susiejamas su realių procesų vyksmo konkrečiomis sąlygomis. Tai būtinas susiejimas, nes antraip realūs ekonominiai procesai nukryps nuo pasirinktųjų (kopijuojamų) ir to-

dėl nebus įgyvendinta pasivijimo strategija. Tačiau taikant modernizacijos teorijas ignoruojamas neapibrėžtumas, neišvengiama pasirinkto judėjimo taško korekcija ir net galimas jo nepasiekimas.

Ortodoksinio požiūrio į ekonomiką oponentai visada stengėsi surasti alternatyvų ekonominio gyvenimo paaiškinimą. Dažnai ekonominės minties istorijoje alternatyvos vaidmuo tekdavo biologijos mokslo žinioms ir jo naudojamiems pažinimo metodams. Todėl *ekonominės tikrovės paveikslas buvo perteikiamas pagal biologijos analogijas*. Biologinės metaforos akivaizdžios K. Markso visuomeninių ekonominių formacijų teorijoje (kiekviena formacija turi savo gyvenimo ciklą). Visuomenės – vieningo organo idėją propagavo vokiečių istorinė mokykla, atmesdama mechanistinį supratimą kaip nepriimtą. Akivaizdžios ekonominių reiškinių asociacijos su Č. Darvino suformuluotais egzistencijos principais. Net ir A. Maršalas, vienas žymiausių šiuolaikinės ortodoksinės ekonomikos teorijos kūrėjų, pripažino evoliucinio požiūrio privalumus: „Ekonomisto Meka vertėtų laikyti greičiau ekonominę biologiją nei ekonominę dinamiką. Tačiau biologinės koncepcijos yra sudėtingesnės nei mechanikos teorijos. Todėl knygoje apie ekonomikos pagrindus reikėtų sąlygiškai daugiau dėmesio skirti mechanikos analogijoms, dažniausiai vartojant „pusiausvyros“ terminą. Visa tai reiškia tam tikrą analogiją su statika“ [7, p. 89].

Evoliucinis požiūris verčia abejoti kai kuriomis šiuolaikinės ekonominės ortodoksijos fundamentaliomis prielaidomis. Pavyzdžiui, naujovių ekonomikos tyrinėtojai pastebėjo galimybę tokių situacijų, kada racionalus rinkos ekonomikos dalyvių elgesys suteikia sistemos

vystymuisi aklino brio brio [1]. Padaryta ir tokia išvada, kad pakliūti į evoliucijos aklino brio būseną arba jos išvengti priklauso nuo pradinio judėjimo taško. Šių tyrimų apibendrinanti išvada yra paprasta: „istorija yra reikšminga“.

Vertėtų atkreipti dėmesį į tai, kad *evoliucinis požiūris į ekonominę sistemą nepaaiškina jos vystymosi kryptingumo, trajektorijos*. Dėl šios priežasties evoliucinis požiūris į ekonominę sistemą pradėtas papildyti *genetiniu požiūriu*. Ekonominės genetikos idėją pirmasis iškėlė N. Kondratjevas, jis pripažino tris ekonominės teorijos dalis – statiką, dinamiką ir genetiką [11]. Pasak jo, šiuolaikinė ekonominės teorijos metodologija konstatuoja ir pripažįsta tik statikos ir dinamikos sampratą, nežino ekonominės genetikos. Tuo tarpu genetinis požiūris į ekonomiką leidžia ją labiau pažinti ir tokiu būdu papildo tradicinius rakursus – statinį ir dinaminį.

Genetinis požiūris į ekonomiką pasireiškia dviem formomis:

1) pripažįstama, kad ekonomika yra analogiška *genetiniam vektoriui*, ekstrapoliuojančiam susiklosčiusias tendencijas. Šiuo atveju naudojamas standartinis abstrahavimosi metodas: tiriant tam tikrą procesą ar objektą atsiribojama nuo išorinio poveikio veiksnių ir tokiu būdu nustatomos stabiliosios jo charakteristikos. Tiriant itin sudėtingus socialinius ir ekonominius procesus, šis metodas negali paaiškinti gausybės dalinių procesų tarpusavio sąsajų ir todėl gali būti tik pagalbinis. Kitaip tariant, reikia bendresnės teorijos (metateorijos), kuri leistų ignoruoti dalinius dėsningumus ir žiūrėti į juos;

2) pripažįstama, kad ekonomika yra analogiška *genetinei trajektorijai*, besiformuojančiai pagal tam tikros klasės objektų ar sistemų

evoliucijos dėsnius. Šie dėsniai ir sudaro metateorijos turinį. Galimybė nustatyti ekonominės sistemos judėjimo genetinę trajektoriją nulėmta tų dėsnų pažinimo laipsnio. Vadinasi, ekonominės sistemos dinamika, esant nekintamiems parametrams, galima interpretuoti kaip dinamiką, kuri nepaliečia sistemos „genetinio kodo“. Tuo tarpu ekonominės sistemos parametrų pokytis formaliai reiškia naujos sistemos ir naujų jos parametrų atsiradimą. Visa tai sukelia sistemos identifikavimo ir sistemų lyginamumo problemą. Šiai problemai nugalėti privalo atlikti ekonominių sistemų „genetinę“ analizę. Kitaip tariant, išsiaiškinti mechanizmus, pagal kuriuos sistemoje atsiranda nauji parametrai arba jie paveldimi iš senosios sistemos, kartu tų parametrų evoliucijos eigą.

Geneti is požiūris leidžia prognozuoti ekonominių sistemų dinamiką pagal jų istorines tendencijas ir raidos perspektyvas. Genetinio požiūrio šalininkai pirmiausiai kreipia dėmesį į būtinas makroekonominės pusiausvyros pasiekimo sąlygas. Pusiausvyros neatkūrimo galimybės problema, kuri savo ruožtu reikštų ekonominės sistemos žlugimo galimybę, neformuluojama.

Pagrindiniais genetinio požiūrio į ekonominę sistemą trūkumais vertėtų laikyti šiuos:

1) genetinio požiūrio šalininkai negali paaiškinti tikėtumo (neapibrėžtumų, alternatyvų, bifurkacinio vystymosi pobūdžio) ir būtinumo (istorinės arba globalinės raidos tendencijos) santykio. Jie negali paaiškinti, koks yra bendriausias ekonominės sistemos žlugimo ir jos perėjimo į kitą sistemą kriterijus, kokia bus naujos sistemos kokybė. Šio kriterijaus vertėtų ieškoti išplaukiant iš ekonominės sistemos prieštaravimų, jos nesugebėjimo veiksmingai

akumuliuoti informaciją, priimti išorinės aplinkos poveikį;

2) negali paaiškinti objektyvumo (natūralaus vystymosi pobūdžio) ir subjektyvumo (sąmoningo žmonių pasinaudojimo tam tikromis socialinėmis technologijomis, norint pasiekti iš anksto užsibrėžtus rezultatus) santykio. Žinoma, pripažįstant tikslingo žmonių poveikio ekonominiam vystymuisi galimybę, nereiktų pamiršti, kad tokio poveikio kriterijus ir uždavinius lemia ekonomikos objektyvios savioorganizacijos principai.

Studijuojant šiuolaikinės ekonominės sistemos evoliucijos versijas būtų galima užfiksuoti du momentus:

a) metodologiniu požiūriu jos remiasi nustata, kad tiriamasis objektas yra tarsi populiacija. Tiriamojo objekto dinamika suprantama kaip laipsniškas vienos dalies populiacijos elementų – technologijų, organizacinių formų, elgesio stereotipų ir t. t. atnaujinimas išsaugant nepakitusių kitus elementus, kurie garantuoja bendrosios struktūros stabilumą. Kitaip tariant, šiuolaikinės evoliucijos versijos orientuojasi į populiacinę-genetinę metaforą;

b) naujosios evoliucijos versijos stengiasi nustatyti tuos ekonominės sistemos judėjimo veiksnius, kurie sukelia joje paveldimumo ir kintamumo reiškinius. Šių mėginimų šaknų vertėtų ieškoti istorinės mokyklos ir senojo institucionalizmo, supratusių ekonomiką kultūros kontekste, tradicijose.

Šiuolaikinės evoliucijos versijos kartais vadinamos *neošumpeterizmu* ir *naujuoju institucionalizmu*. Pirmosios krypties atstovai stengiasi išvystyti J. Šumpeterio atliktą verslininko vaidmens analizę [8; 2]. Jie sutelkia dėmesį į naujovių atsiradimo ir pasklidimo sąlygas. Šiuo

atveju ekonomika suprantama, kaip populiacija įmonių ir firmų, užtikrinančių naujovių pasisklidimą. Vertėtų pastebėti, kad šios krypties šalininkai ne itin domisi verslininkų tapsmo mechanizmu. Kitaip tariant, jie orientuojasi į objektinį (turinio) verslininkystės momentą ir ignoruoja subjekcinį verslininkystės aspektą. Pastarajam suprasti bus skiriamas išskirtinis dėmesys.

Tuo tarpu naujųjų institucionalistų analizės objektu tampa socialiniai ir ekonominiai institutai, suteikiantys ekonominiam gyvenimui tam tikrą tvarką [9; 6]. Šios krypties atstovai sutelkia dėmesį į konkrečias procedūras, elgesio stereotipus, įpročius ir t. t. Vėlgi būtų galima teigti, kad orientuojamasi į institutų turinį ir nesureikšminamas pačių institutų tapimas bei jų vaidmuo ekonominių sistemų transformacijos metu.

Ekonominių sistemų elgesys ir būseną iš principo pasikeičia, kai jos sudėtingėja ir keičiasi jų gyvavimo sąlygos. Atvirų sistemų, didėjant jų nestabilumui ir netvarkai jose, vis dažniau pažeidžiama pusiausvyra ir vis sunkiau numatyti jų elgesį. Sudėtingos ekonominės sistemos parametrai kaita tampa stochastinė, tikimybinė ir sunkiai prognozuojama. Pereinamojo laikotarpio ekonomikos sistemų būseną yra nestabili, ypač jautri išoriniam poveikiui ir todėl sistemos pokyčio mastas yra neproporcingas poveikiui į ją. Pasirinktos pradinės sąlygos dažniausiai nenulemia įvykių eigos ir rezultatų. Linijinis mąstymas apie ekonominį gyvenimą tipas pakeičiamas sudėtingesniu nelinijiniu.

Kadangi sisteminio virsmo paliestai ekonomikai yra būdingas nelinijinis vystymasis, nestabilumas, pusiausvyros būsenos pažeidimas, kritiniai momentai, todėl paaiškinti ją neišei-

nant iš klasikinės paradigmos rėmų yra pakankamai komplikuoatas mokslinis uždavinys. Neoklasikinės, arba pusiausvyros, teorijos mažiau tinka pereinamiesiems procesams tirti ne tik todėl, kad jos aprašo momentines situacijas atsiribojus nuo jų kitimo realiu laiku. Svarbu ir tai, kad klasikinė ekonomikos paradigma orientuoja į nusistovėjusių rinkos būseną ir mažai tinkama rinkos būsenos tapsmui, transformacijos procesų teoriniam pagrindimui. Pusiausvyros ar artimas jai teorijas sunku pritaikyti analizuojant sisteminius pokyčius, lyginant tarpusavyje alternatyvias ekonomines sistemas. Tačiau klasikinės krypties teorijos yra svarbus metodologinis instrumentas, analizuojant rinkos modelio elementų tarpusavio priklausomybę ir vaidmenį, nors ir negali paaiškinti to modelio tapsmo proceso. Todėl pastarąjį dešimtmetį įprastos ekonomikos mokslo metodologinės prielaidos pradedamos papildyti gamtos ar tikslųjų mokslų teorinėmis nuostatomis. Transformacijos procesai pradedami aiškinti remiantis kitomis metodologinėmis nuostatomis.

Naujosios paradigmos apraiškos

Iš tikrųjų XX a. pabaigoje ekonomikos mokslas susidūrė su pakankamai sudėtinga teorine problema: kaip paaiškinti judėjimo sisteminius pokyčius – konkrečiai transformacinius, kada ekonominių procesų kryptingumas nėra nustatytas visiems laikams, o jų istorinis ir erdvinis apibrėžtumas daugeliu atvejų taip pat yra nežinomas. Manychiau, ekonominio judėjimo pažinimas bus ypač aktualus XXI amžiuje, kuris dažnai apibūdinamas kokybinių prieštaravimų ir žmogui gresiančių pavojų amžiumi. 1993 m. D. North skaitydamas paskaitą Nobelio pre-

mijos gavimo proga, tiesiogiai pareiškė, jog ekonomikos vystymosi nesėkmės nėra atsitiktinės. Jų priežastis labai paprasta – nėra analitinio supratimo apie tai, kaip ekonomika evoliucionuoja per laiką. „Neoklasikinė teorija – tai paprasčiausias instrumentas, nepritaikytas analizuoti ir rengti politiką, kuri skatintų vystymąsi. Ši teorija paaiškina, kaip rinka veikia, bet nepasako, kaip ji atsiranda ir vystosi. Neoklasikai sutelkia dėmesį į technologinį vystymąsi, žmogaus kapitalo finansavimą, bet ignoroja institutų motyvacinę struktūrą, taip pat kitus ekonominių judėjimų lemiančius reiškinius“ [9, p. 58]. Šiuo teiginiu dar kartą pabrėžiama, kad ankstesnioji ekonomikos teorija pateikia pirmiausiai sisteminių ūkio funkcionavimo mechanizmą ir nepajėgia paaiškinti raidos problemų. Dėl šios priežasties dažniausiai ir reiškiamas nepasitikėjimas ekonomikos teorijos galimybėmis, formuluojamos ūkinės tikrovės pažinimo kitos (paprastai – bendros disciplinų) metodologinės nuostatos. Tai galima suprasti kaip paieškos kelią, kuriant ekonomikos mokslo naujuosius pažinimo principus arba paradigmą.

Mokslinėje literatūroje vyrauja skirtingos nuomonės apie ekonomikos naujosios paradigmos būtinybę. Visas nuomones būtų galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes:

1) manoma, kad teiginiai apie naująją paradigmą yra ekonomikos teorijos objekto revizija. Vieni tyrinėtojai siūlo ekonomikos objektą išplėsti, įtraukti į jį neekonominės kilmės veiksmus. Kiti teigia, kad visais laikais šis objektas buvo ir liks nepakitęs, todėl naujosios paradigmos būtinybė yra paprasčiausia scholastika. (Šių nuomonių šalininkų nėra tiek daug ir todėl jų šiame straipsnyje neaparsime);

2) manoma, kad teiginiai apie naująją paradigmą yra visų ankstesnių ekonomikos teorijų revizija. Tvirtinama, kad ekonominiams tyrimams naudojami metodologiniai principai yra pasenę ir jų galimybės pažinti tebevykstančius transformacinius procesus yra ribotos. Todėl būtina sukurti naująją paradigmą arba metateoriją, kuri apimtų vertingiausių ekonomikos mokslo patirtį, papildytą kitų mokslų naudojamomis pažinimo priemonėmis.

Antros grupės šalininkų yra daug. Jie konstruoja kitas ekonomikos tyrimo koncepcijas, sąlygotas vadinamosios naujosios ekonomikos paradigmos. Tokio pobūdžio moksliniai tyrimai remiasi kitomis metodologinėmis nuostatomis nei tradiciniai. Pradedama teigti ir argumentuoti, kad gyvojo ir negyvojo pasaulio, visuomenės ir kosmoso, kūrybos ir natūralių ekonominių procesų raidą lemia tie patys dėsniai.

Ypač populiarūs atliekant ekonominius tyrimus termodinamikos, gamtos mokslų ir matematikos teorijos, pavyzdžiui, dinaminių sistemų ir nelineinio judėjimo, sinergijos, katastrofų, saviorganizacijos, chaoso, bifurkacijos ir t. t. Mėginimai paaiškinti sudėtingų sistemų dinamiką ir transformacinius procesus remiantis bendrų disciplinų tyrimais yra teoriškai įdomūs ir pateisinami. Šiuo atveju ekonominių sistemų pereinamųjų būsenų tyrimams pradėta naudoti universalūs metodai, kuriais remiantis stengiamasi suprasti bendrą ekonomikos judėjimo algoritmą, kiekybinių pokyčių virsmą kokybiniais, sistemos stabilumo pasiekimą ir išsaugojimą.

Mokslinėje literatūroje diskutuojama ir dėl naujosios paradigmos kūrimo pradžios pozicijų, pradinių metodologinių nuostatų. Šiuo atveju vyrauja nuomonė, kad kuriant naująją para-

digmą pradžios pozicija reikėtų laikyti neoklasiikinę ekonomikos teoriją, dažnai vadinamą ekonomikso (*economics*) terminu. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad vertėtų sujungti klasikų ekonomines idėjas su principinėmis ekonomikso nuostatomis ir jomis remiantis formuoti naują teorinę konstrukciją. Dauguma ekonomistų pripažįsta, jog naujosios paradigmos kūrimo principus ir eigą lems ekonominio gyvenimo tikrovė, jo kaita pereinamojo laikotarpio šalyse. Tokia pozicija priimtina, jeigu visiems laikams bus atsisakyta ekonominių sistemų antagonistinio poliariškumo ir pradėta bendromis pastangomis artėti į kokybiškai naują civilizacijos būvį. Tada ekonominės minties tolesnio plėtojimo pradžios metodologinis pagrindas galės būti ta mokslinė ekonomikos mokykla (arba jų sistema), kuri realiai išstudijuos, apibendrins ir susistemins žinias apie rinkos ūkio tolesnę efektyvią plėtrą. Šios pažangios ekonomikos mokyklos atstovų tyrimo objektu turėtų būti ne praeitis ir ateitis, o dabartis ir ateitis, išskirtinį dėmesį kreipiant į žmogaus kūrybinę veiklą.

Kuo yra abejojama tradicinėje paradigmoje arba ko pradeda atsisakyti naujoje paradigmoje? Dažniausios naujosios paradigmos apraiškos yra šios:

1. Tvirtinama, kad pirmiausiai reikėtų įveikti vyraujančią teorinių supratimų eurocentrizmą, apmąstyti atskirų kultūrų ir civilizacijų unikalumą, savitumą. Nerasiteisina jų unifikavimas pagal vieną modelį, taip pat vertinimas pagal principą „žemesnieji – aukštesnieji“, „išsivystę – neišsivystę“. Tai verčia atsisakyti tradicinės temos apie skirtingų ekonominių sistemų pranašumus.

2. Naujosios paradigmos šalininkai mėgina atsisakyti griežtos ekonominės žmogaus, jo

veiklos paskatų supratimo, socialinių struktūrų paaiškinimo logikos. Tai nereiškia, kad ekonominė materija mechaniškai papildoma socialiniu, etniniu, politiniu, moraliniu, nacionaliniu ar religiniu aspektu. Svarbu suprasti jų ir žmogaus prigimties sutikimą, sąsają su ekonomine veikla.

3. Pasielkus tam tikrą gyvenimo lygį, keičiasi ekonominio augimo vertybių supratimas. Tai verčia įveikti atsirandantį prieštaravimą tarp ekonominio racionalizmo ir dvasingumo (šis prieštaravimas akivaizdus vartotojiškos visuomenės teorijoje ir praktikoje). Tradicinis augimo supratimas, orientuojantis į išteklių veiksnį ir augimo tempus, yra per siauras. Kąs turėtų atsirasti vietoj jo, taip pat privalės atsakyti naujoji paradigma.

4. Naujasis mąstymas turės suvokti ekonominio gyvenimo daugiamatiškumą ir sudėtingumą. Reikės suvokti, kad teoriniai požiūriai, mokyklos ar kryptys pajėgios atskleisti dalinę tiesą, pavienius tiriamo objekto aspektus. Reikia sintezuojančio mąstymo, kuris būtų nesiauras ir be konfrontacijos.

5. Manoma, teks atsisakyti dualizmo (dvilypumo) dialektikos, suprasti ir vaizduoti realybę vien porinėmis kategorijomis: blogis ir gėris; karas ir taika; kapitalizmas ir socializmas. Perspektyvesnis trejopas pasaulio suvokimas.

6. Vertėtų pripažinti vystymosi nelinijškumą ir variantiškumą, regresyvių ir aklinų variantų galimumą. Čia reikšmingas socialinis pasirinkimas ir istorinė atsakomybė tų jėgų, kurios jį nulemia. Svarbus socialinio pasirinkimo (laisvių) ribų ir veiksmų klausimas.

7. Manoma, kad darbas, kaip žmogaus aktyvumo išraiška, yra per siauras požiūris ir jį vertėtų pakeisti platesne žmogaus aktyvumo raiška – kūryba. Ji turėtų tapti svarbiausia ra-

cionalaus, kryptingo aktyvumo reiškimosi forma. Tvirtinama, kad darbas yra žmogaus reakcija į išorinę aplinką, siekiant patenkinti poreikius. Tuo tarpu kūryboje vyrauja ne išoriniai, o vidiniai veiklos motyvai, savirealizacija. Šią poziciją ypač propaguoja Rusijos ekonomistas V. Inozemcevas savo monografijoje „Už ekonominės visuomenės ribų“ [4].

Čia paminėjau tik keletą naujosios paradigmos kontūro apraiškų, jų sąrašą gali pratęsti kiekvienas ekonomikos teoretikas. Jų apmąstymas yra reikšmingas postūmis ieškant naujosios paradigmos. Kelias į naująją paradigmą yra ypač sunkus. Suprantama, jo galima atsakyti, numoti ranka į nepatogius klausimus, tenkintis pasiektais rezultatais. Taip yra ramiau ir saugiau. Bet tikrajam mokslui ir jo atstovams yra būdingas nesitenkinimas pasiektu lygiu, akivaizdi nesuprastų dalykų ir naujų pažinimo priemonių trauka.

Išvados

1. Ekonomikos paradigma gali būti supras-ta, kaip ekonomikos mokslo vyraujanti fundamentali teorija arba mokykla, pažiūrų ar idėjų sistema, tyrimų metodologija, galiausiai tikėjimas ekonomine realybe. *Paradigmos* sąvoka fiksuoja ne tik techni- ius mokslinio pažinimo aspektus, metodologines paži- imo priemones, pradinio pažinimo konstrukcijas, bet ir istoriškai apibrėžtą teorinės minties būseną, ūkinės tikrovės paveikslą. Tačiau keičiantis tiriamos ūkinės tikrovės paveikslui, turėtų keistis ir pažinimo metodologija, t. y. ekonomikos mokslo paradigma turėtų keistis taip, kad leistų kuo tinkamiau suprasti ir paaiškinti ūkinę tikrovę.

2. Galima manyti, jog skirtingose civilizacijose vyrauja skirtingos paradigmos, užtikrinan-

čios panašų mokslinio pažinimo efektą. Tai ypač taikytina ekonomikos mokslui, pripažįstant keletos paradigmu būvimo galimybę. Akivaizdus pavyzdys galėtų būti anglosaksų ir kontinentinės (vokiečių) ekonominių mokymų skirtumai. Dažnai paradigmos požymis sutapatinamas su žymaus ekonomikos teoretiko pavarde ir tokiu būdu įvardijamos A. Smito, F. Listo, J. Šumpeterio, T. Vebleno ar J. M. Keinsio paradigmos. Suprantama, toks metodologinis požiūris apunkina naujosios paradigmos kūrimo problemą, nes verčia arba rinktis vieną iš vyraujančių paradigmu, arba pripažinti paradigmu pluralizmą. Tai leidžia daryti išvadą, jog naujosios paradigmos kūrimas yra ne tik ūkinės tikrovės padiktuota būtinybė, bet ir principinė ekonomikos teoretiku kūrybinė nuostata. Tai nėra vien abstrakti teorinė ar akademinė problema. Tai ir ekonominės politikos problema, kurią išspręsti reikia turėti tinkamą teorinę prizmę, padedančią suprasti, įvertinti ir koreguoti realius pereinamojo laikotarpio reiškinius. Kitaip tariant, ūkinė tikrovė privers arba pripažinti kurios nors senosios paradigmos tinkamumą, arba kurti naują paradigmą.

2. Nors ekonominės sistemos tyrimui būdinga pažiūrų ir koncepcijų įvairovė, tačiau ji nepajėgia visapusiškai paaiškinti transformacijos procesų ir todėl vertėtų ieškoti naujų teorii- nių ekonomikos gyvavimo procesų modelių. Ekonomikos tyrimo koncepcijas, kurios atsiranda tradicinės paradigmos rėmuose, papildžius naujais mąstymo principais, kitomis metodologinėmis nuostatomis, būtų galima geriau suprasti vykstančius transformacijos procesus. Remiantis ekonominės sistemos gyvavimo įvairių versijų šalininkų teori-iais teiginiais, būtų galima suformuluoti naujas eko-

nominės sistemos esmės ir jos gyvavimo procesų tyrimo metodologines nuostatas.

3. Svarbiausiu ekonomikos mokslo naujosios paradigmos bruožu vertėtų laikyti sisteminę integraciją joje skirtingų mokslo teorijų, kurios galėtų būti pritaikytos pažinti rinkos tapimo procesą. Galima pateisinti tuos tyrinėtojus, kurie pereinamojo laikotarpio šalyse vykstančius ekonominis procesus aprašo, remdamiesi ne tik ekonomikos teorijos metodologinėmis nuostatomis, bet ir teoriniais teiginiais tokių mokslų kaip politologija, vadyba, psichologija, sociologija, filosofija ir kt. Kartu vertėtų pastebėti, kad naujoji ekonomikos paradigma orientuojama labiau į teorinį tarpstise-

minės transformacijos procesų supratimą, metodologinių prielaidų pagrindimą ir modeliavimą. Jos išvados yra bendrojo pobūdžio ir ne visuomet jų pakanka parengti praktines rekomendacijas.

4. Naujosios ekonomikos teorijos paradigmos neįmanoma sukurti dirbtinai. Ji atsiranda sunkiu permainų reiškinį supratimu, apaiškinimu, formuojantis naujoms idėjoms ir teoriniams modeliams. Antra vertus, galima manyti, kad empirijos apmąstymams turėjome per mažai laiko. Todėl teoriniai apmąstymai kelia daugiau klausimų, nei yra atsakymų į juos. Tačiau pagrįsti atsakymai gal ir negali atsirasti anksčiau, nei susiformuos naujoji paradigma.

LITERATŪRA

1. Brian A. Competing Technologies, Increasing Returns, and Lock in by Historical Events // *Economic Journal*. 1989, vol. 99, 3.

2. Clark N., Juma C. *An Evolutionary Approach to Economic Growth*. London: Pinter publ., 1987.

3. Hahn F. *On Growth Theory*. 10th World Congress. Moscow, 1992.

4. Inozemtsev V. *The Constitution of Post-Economic State*. London: Ashgate Publishing Ltd., 1998.

5. Kuhn T. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago: University of Chicago Press, 1962.

6. Langlois R. *Economics as a Process: Essays in the New Institutional Economics*. Cambridge: University Press, 1986.

7. Marshall A. *Principles of Economics*. New York: The Macmillan Company, 1978.

8. Nelson R., Winter S. *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982.

9. North D. *Economic Performance Through Time* // *American Economic Review*, 1994, vol. 84, 3.

10. Thoben H. *Mechanistic and Organistic Analogies in Economics Reconsidered* // *KYKLOS*, vol. 35, 2.

11. Кондратьев Н. *Основные проблемы экономической статистики и динамики*. Москва Наука, 1991.

12. *Экономическая теория на пороге XXI века. Часть II*. Москва Юристъ, 1998.

THE DISCUSSION ABOUT THE ECONOMICS PARADIGM

Summary

The article describes the concept of economics paradigm. The paradigm is understood as a fundamental theory, a system of attitudes, a research methodology predominating in the economic science. The present concepts of the investigation of existence of an economic system could be conditionally divided into two groups:

1. *The concepts of economic investigation stipulated by the paradigm of the traditional economy*. The scientific research of this nature is based on the classical

understanding that economic phenomena, naturally prone to constancy and striving for the state of equilibrium, are systematically arranged and in continuous development. Therefore, the proponents of conventional economics give their exclusive attention in the economic process to constancy, order, equilibrium, and sameness (relationship).

The behaviour and states of economic systems change radically as they become more complex and

conditions of their existence vary. In open systems, upon an increase of instability and disorder within them, the equilibrium is more likely to be disturbed and their behaviour is harder to foresee. The change of parameters in a complex economic system becomes stochastic, and unpredictable. The economics affected by systematic transformation is characterised by nonlinear development, instability, disturbances of equilibrium, and critical moments, the attempt to explain it using the framework of the classical paradigm is a rather challenging scientific task. Neoclassical, or equilibrium theories are said to apply less for research of transitional periods not only because they describe momentary situations disregarding their change in real time.

2. The concepts of economic research conditioned by the so-called new paradigm of economy. The scientific research of this nature is based on other methodological stipulations rather than traditional ones. There is a tendency to declare that the development of the animate and inanimate world, society and space, creative and natural economic processes is determined by the same laws.

Theories of thermodynamics, natural sciences and mathematics are extremely popular in economic research: the theory of dynamic systems and nonlinear movement; the theory of synergy; the theory of disasters, self-organisation, chaos, bifurcation, etc. The attempts to explain the dynamics and transformational processes of complex systems supporting them with inter-disciplinary research are theoretically interesting and justifiable.

In the article, the author relates the traditional and new paradigms of the economy, and employs in this particular research the indispensable concepts, laws and principles, methodological stipulations and hypotheses that are characteristic of these paradigms. In my opinion, none of the economic theories or concepts should be considered absolutely irrelevant, or, on the contrary, absolutely right. Only by selecting the rational moments of each scientific approach and integrating them into a unified system of knowledge can we try to find a new and acceptable idea for the explanation of transformation processes in civilization of the end of the 20th century.